

Jak reagovat na koronavirus z pozice víry? Pandemie COVID-19: zisky a ztráty

Marek Vácha

How to Respond to Coronavirus from the Position of Faith? Pandemic COVID-19: Gains and Losses. The text discusses six areas that changed the understanding of the world and society in the Czech Republic before and during the COVID-19 pandemic between February and August 2020. There was a deeper reflection on the current state of knowledge of natural sciences (1), the higher awareness of the fact that the universe, due to the setting of its laws, is still not a safe place for a man to dwell (2) and the knowledge that human life is not a biological fact, but a gift and that man has no right to anything because of his existence (3). Each pandemic (AIDS, SARS, COVID-19) has its ethical dimension, and its successful management is conditioned by the ability to communicate and raises new questions of medical ethics (4). Questions were asked about the significance of the pandemic in terms of the signs of the times (5), and there has been a change in social and religious life in the Czech Republic (6). The pandemic in the Czech Republic united citizens across generations and denominations, raised a wave of solidarity, and brought the potential to change the spiritual life of citizens in religious life.

Keywords: COVID-19; AIDS; SARS; Medical ethics; Principle of justice; Triage

30. prosince 2019 se svět poprvé dozvěděl o novém viru a potenciální možnosti pandemie, 10. března 2020 začal v České republice platit zákaz koncertů a dostali jsme se v horizontu dní do situace, kterou nepamatuje nikdo z nás ve vlastním životě, kterou nepamatují ani naši rodiče, ani naši prarodiče, s určitou výjimkou tzv. španělské chřipky. Je jistě pravda, že 20. století vešlo do dějin jako století dvou doposud nejničivějších válek dějin, včetně zkušenosti Auschwitz/Birkenau, sovětských a čínských gulagů, hospodářské krize, hladomoru na Ukrajině, války v Jugoslávii, genocidy ve Rwandě a dalších. Jak uvádí Timothy Snyder, v pásu od středního Polska přes Ukrajinu, Bělorusko, Pobaltské státy po západní Rusko nechal nacistický a sovětský režim zde vyvraždit během 12 let, v letech 1933–1945, kolem 14 miliónů lidí.¹ Nikdo z těchto 14 miliónů

¹ TIMOTHY SNYDER, *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. přel. Petruška Šustrová, Praha; Litomyšl: Paseka, 2014, 14.

zavražděných nebyl vojákem v činné službě a více než polovina z nich zemřela hladem. Uprostřed 20. století nechali Evropané záměrně zemřít hladu obrovský počet dalších Evropanů. V České republice po odeznění obou světových válek nastala temná padesátá léta komunistické diktatury a po roce 1968 další temná sedmdesátá léta. Toto je jistě třeba mít stále na paměti.

V této perspektivě je jistě pandemie COVID-19 událost s neporovnatelně menším impaktem, než zmíněné události 20. století. Ovšem rozdíl zde přece jen je. Snad s výjimkou vzpomenuté španělské chřipky (která ovšem způsobila smrt tolika lidí zejména proto, že obyvatelstvo bylo zesláblé následky První světové války), všechny výše zmíněné události byly nějak zapříčiněné lidmi. I když to dodnes nelze říci s naprostou jistotou, předpokládáme, že COVID-19 je pandemie, která není kauzálně způsobena lidským úmyslem; jedná se o čistě přírodní fenomén. Na jaře 2020 ovšem v Evropě, včetně České republiky, skutečně došlo k událostem, které nikdo nepamatuje. Došlo k zákazu shromažďování včetně zákazu účasti na bohoslužbách; ani takovýto zákaz nepamatuje nikdo z nás ani nikdo z prarodičů v dějinách českých zemí. Nutně se objevily otázky po tom, jak máme tato znamení číst, v médiích byly opakovaně kladeny (i autorovi tohoto textu) otázky, zda se jedná o Boží trest a zda je za událostmi nějaký vyšší smysl. Za určitou naivitou novinářských otázek se ovšem skrývají obavy a úvahy, které nepochybně naivní nejsou. V tomto textu se chci zaměřit jen na některé z nich.

Vybírám šest oblastí, kdy první a druhá kapitola se týká především oblasti přírodních věd, třetí odráží zkušenosti hebrejské bible do současnosti, čtvrtá se týká lékařské etiky, pátá vztahu přírodních věd a biblického poselství a šestá konkrétních dopadů na náboženský život v České republice.

1. Ve vědeckém porozumění přírodě jsme stále na začátku

Pandemie COVID-19 připomenula, že stále nerozumíme přírodě, stále nejsme schopni předpovědět, jak se virus zachová a jaká bude situace za několik měsíců. Nejde o otázky, která věda v principu vysvětlit neumí a které jsou mimo její metodologii. Jde naopak o ty otázky, které zcela zapadají do metodologie přírodních věd. Virus způsobující COVID-19 (coronavirus disease 2019) se chová natolik nepředvídatelně, že v rámci vědecké metodologie s našimi stávajícími znalostmi a zku-

šenostmi musíme konstatovat, že nejsme schopni předpovědět další vývoj.

COVID-19 je blízkým příbuzným koronaviru způsobující SARS. A podobně jako dnes SARS-CoV-2 se i virus způsobující SARS v roce 2003 choval nepředvídatelně. První SARS pacient byl identifikován 28. února 2003. I zde se ovšem ukázalo, že prvních několik stovek případů se objevilo již na podzim roku 2002 v jižní Číně a že čínské úřady tyto informace dlouho potlačovaly. SARS měl smrtnost 9–14%, tedy mnohem vyšší než SARS-CoV-2, avšak podobně jako u SARS-CoV-2 smrtnost rychle stoupla s věkem. Děti na SARS téměř neumíraly, mezi pacienty nad 65 let ovšem umíral každý druhý.² 4. července 2003 vyhlásila WHO konec pandemie, bylo diagnostikováno 8400 osob, z nichž 812 zemřelo. Proč SARS ustoupil, vlastně nikdo neví. Ve chvíli, kdy se vědecké laboratoře na celém světě vrhly do vývoje léků proti SARS a bylo testováno několik strategií, k jejich praktickému vyzkoušení již nikdy nedošlo. Virus vymizel.

Naprosto totéž se stalo v případě viru ZIKA (ZIKAV). Vrchol incidence nastal v lednu roku 2016 a od té doby počet nových případů klesal natolik prudce, že když se vývoj nové vakcíny dostal do fáze III, již nebylo na kom vakcínu testovat. Virus nakonec nevymizel zcela, ve velmi nízkých počtech případů nemoc stále perzistuje a nový prudký nástup onemocnění není vyloučen. Zatímco v únoru 2016 se jednalo o 132 000 nových případů za tento měsíc, v červenci roku 2018 to bylo již pouhých 2550 případů.³ Proč nemoc ustoupila, se vlastně přesně neví.

Zda se totéž stane s COVID-19, nelze v tuto chvíli předpovědět. I když viry mutují a máme řadu hypotéz ohledně budoucího vývoje, neumíme předpovědět, kdy jakákoli další epidemie podobného nebo jiného viru přijde, kdy dosáhne svého vrcholu a kdy a proč vymizí. Ze světa přichází zprávy, že v různých zemích je incidence COVID-19 na vzestupu, zatímco v jiných zemích nemoc „odezněla“ a počty nových případů klesají. V jiných zemích počty nakažených v srpnu 2020 stoupají, ale nemoc již zdaleka nemá tak devastující průběh, jako na jaře 2020. Nevíme přesně proč. Co se děje s virem a proč exponenciálně nepromoří celou populaci, i když se karanténní opatření rozvolňují, není známo.

Prvním poučením je tedy fakt, že stále ještě nerozumíme děním v přírodě. Nejsme doposud ve vesmíru „doma“, v tom smyslu, že bychom znali všechny fyzikální zákony ani všechny biologické zákony. Když Blaise Pas-

² JAN KOVALINKA, LADISLAV MACHALA, *Viry pro 21. století*, Praha: Academia, 2013, 67.

³ KIRSTEN S. VANNICE, et al., Demonstrating vaccine effectiveness during a waning epidemic: A WHO/NIH meeting report on approaches to development and licensure of Zika vaccine candidates, *Vaccine* 2019; 37 (6), 863–868.

cal přirovnal stav vědeckého poznání k ostrovu, který se vynořuje z oceánu neznáma, a čím větší je čára břehu, tím víc si uvědomujeme, kolik toho ještě nevíme, dnes máme za to, že přirovnání bylo velmi přesné, ovšem ve smyslu, že se jedná o doposud malý ostrůvek v širokém, tmavém a rozbouřeném oceánu.

Jistěže přírodní vědy nejsou zcela bezmocné a díky nim jsme schopni identifikovat původce pandemie a vyvíjet vakcínu. Molekulární biologie vznikla v roce 1953, kdy Watson a Crick publikovali v časopise *Nature* trojrozměrnou strukturu DNA. Od té doby bezmála třicet let základní výzkum spolykal obrovské množství financí bez žádného ekonomického výstupu. Teprve v roce 1979 byl přijat patent na první GM baktérii *Pseudomonas*. V roce 1981 ovšem udeřil AIDS. V roce 1983 již byla známa sekvence HIV, trvalo ovšem mnoho dalších desítek let, než byla vytvořena účinná léčiva. Ani v roce 2020 nejsme schopni zbavit tělo pacienta HIV, jsme ale schopni proliferaci virionů v jeho těle významně omezit a zastavit nástup AIDS. Podobně i v případě COVID-19 máme představu, co je přirozeným rezervoárem viru, jak se přenáší, jakou má strukturu a předpokládá se, že vývoj účinné vakcíny bude otázkou řádově měsíců.

Zatímco na konci 19. století jsme měli za to, že svět fyziky je v podstatě vyřešen, na začátku 21. století jsme mnohem pokornější, ve fyzice se hledání teorie všeho ukázalo při stávajících znalostech jako přespříliš ambiciózní. Podobně v biologii po sekvenování genomu člověka přišla epigenetika a epigenetická dědičnost a rozpoznání důležitosti mikrobiomu. Objevujeme nové a nové oblasti molekulární biologie. Na vyšších úrovních stále nerozumíme, jak přesně fungují ekosystémy, a nejsme schopni předpovědět, jak se budou chovat nové formy bakteriálních a virových onemocnění, nevíme, jak rychle budou mutovat a do jakých forem. Neumíme předpovědět, kdy, odkud a jaká další pandemie přijde. A až přijde, neumíme předpovědět, kdy a proč vlastně odezní. Navzdory všem výzkumným centrům, v přírodovědném poznání Země jsme stále na začátku.

2. Vědomí prekérnosti lidské existence ve vesmíru

Pandemie COVID-19 rovněž připomenula, že vesmír není zcela bezpečné místo k životu. Navzdory veškerým technologiím, které má lidstvo k dispozici, jsme stále ještě bezbranní vůči různým katastrofám, které jsou způsobeny samotným nastavením vesmíru a jeho přírodovědeckým zákonům.

Po II. světové válce došlo k rozšíření antibiotik, medicínské technologie šly prudce dopředu a spolu s nimi i průměrná délka života, začaly transplantace orgánů a průměrná délka života se zvyšovala. V Evropě byl vyřešen problém hladu (ještě Werich s Voskovcem v období mezi oběma válkami mají písňové texty reflektující situaci, že lidé mají hlad), problém bydlení, zimy a podobně. Ve 21. století byl vyřešen díky paliativní medicíně problém fyzické bolesti. S velmi zřídka výjimkami platí pravidlo, že pacient trpící zároveň dlouhotrvajícími a krutými bolestmi je pacient, který je nesprávně léčen. Vesmír se paradoxně pro nás na našem kontinentu stal zdánlivě pokojným místem k přebývání. Když v Indickém oceánu nastalo v roce 2004 silné zemětřesení poblíž Sumatry a následně v důsledku vlny tsunami zahynulo kolem 240 000 lidí, ptali jsme se, jak je to možné a jak to, že doposud neexistuje systém včasného varování. Když na Islandu vybuchla na jaře roku 2010 sopka Eyjafjallajökull a na určitou dobu byly určité letecké spoje zrušeny, ptali jsme se, jak je to možné a jak to, že s tím ještě někdo něco neudělal.

Je to i problém současné lékařské etiky. Pokud v nemocnici zemře navzdory veškeré lékařské péči dítě nebo mladý člověk, příbuzní v řadě případů viní ze smrti lékaře, nemocnici či celý systém. Příbuzní totiž v řadě případů přehlédli, že smrt stále patří do našeho světa. Zejména, pokud zemře mladý člověk, rodinní příslušníci hledají viníka, neboť přece není v naší době možné, aby mladí lidé umírali; někdo musí nést odpovědnost. Úmrtí mladého člověka musí být něčí chyba, zanedbání či nesprávná terapie, provinění, za které musí být někdo potrestán.

Současná pandemie COVID-19 připomíná, že navzdory výtěžkům vědy a vědeckých technologií, svět stále ještě není zcela bezpečné místo k životu. I ve 21. století s podporou veškerých vědeckých výzkumů a technologií jsme stále proti událostem, jako je pandemie COVID-19 bezmocní. I pro politiky se pandemie stala cennou školou: virus nereflektoval přání a příkazy politiků, pandemii nešlo uplatit ani zastrašit. Nákaza se šířila navzdory projevům politiků, výzvám ke klidu a ubezpečováním, že se vlastně nic neděje.

3. Vědomí, že člověk nemá na nic „právo“

Pandemie COVID-19 ukázala, že mnoho jistot naší civilizace, se kterými jsme žili od malička a které jsme považovali za nezpochybnitelné, nejsou žádnými nezpochybnitelnými „lidskými právy“, nýbrž nadstavbou.

Takto učí i hebrejská bible. Biblický příběh Abraháma můžeme vnímat z toho úhlu pohledu. Vše, co člověk dostává, je darem Božím, na nic z věcí

a vztahů tohoto světa nemá člověk právo. Ani na děti, ani na majetek, ani na obydlí. V příběhu Abraháma Bůh stereotypně slibuje, ale neplní, Abrahám stereotypně poslouchá a plní. Bůh slibuje Abrahámovi opakovaně zemi a potomstvo, ale po většinu doby nemá Abrahám ani jedno. Když Abrahám umírá, patří mu jen malý kousek země, pozemek s makpelskou jeskyní (Gen 23,3–18), kterou navíc koupí za značně předraženu cenu čtyř set šekelů od Chetejce Efróna. Co se týče potomstva, Abrahám nemá syna a v celém příběhu nad ním visí hrozba, že první Žid bude také posledním.⁴ První, co říká v knize Genesis Abrahám Hospodinu, je věta plná nervozity: „Abram však řekl: ‚Panovníku Hospodine, co mi chceš dát? Jsem stále bezdětný. Nárok na můj dům bude mít damašský Elíezer.‘ Abram dále řekl: ‚Ach, nedopřál mi potomka. To má být mým dědicem správce mého domu?‘“ (Gen 15,2–3). V následném textu se ovšem dozvídáme, že Elíezer to nebude, bude to biologický syn Abraháma. Nebude to ovšem ani Izmael, kterého porodí Hagar (Gen 16,3). Když konečně dojde k narození Izáka (Gen 21,2), zdá se, že utrpení je u konce. Následuje však scéna obětování Izáka (Gen 22,1–2) a i když touto zkouškou Abrahám projde, zdá se, že nyní již trápení určitě skončí. Nikoli, Izákovi je čtyřicet let, a stále nemá manželku (Gen 25,20). Když se následně Izák ožení s Rebekou, nemohou mít děti (Gen 25,21). Víra protagonistů je tak napínána až k nesnesení. Z celého příběhu je možno si vzít poučení. Nic z toho, co je na Zemi, nemá člověk mít jako dané, jako svoje nezadatelné právo. Vše je Boží dar. Z tohoto důvodu je Abrahám, který neučinil žádný zázrak, nebyl slavný vojevůdce ani nevtězil v grandiózních bitvách považován přece jen za muže, ke kterému se určitým způsobem vztahují tři velká monoteistická náboženství Evropy.

Pandemie COVID-19 přinesla velmi podobný vzkaz. Jistoty světa Evropy dvacátého prvního století, slavné mše svaté, hromadné pouti, velké koncerty, velká sportovní utkání, cestování po celém světě, divadla, restaurace, výstavy, všechny samozřejmosti náboženského i kulturního života ale i výuka na školách všech stupňů náhle nebyla možná. Podobně jako Abrahám, i Evropan po pandemii může svou možnost se modlit v synagóze, mešitě, sboru nebo kostele, své vzdělávání i zábavu vnímat spíše jako nezasloužený dar, za který je třeba být vděčný, než jako nezadatelné právo, které se rozumí samo sebou.

⁴ JONATHAN SACKS, *Genesis: The Book of Beginnings. Covenant and Conversation*, New Milford, USA; London; Jerusalem: Maggid Books and The Orthodox Union, 2009, 123–128.

4. Etický rozměr pandemie

Každá z minulých pandemií měla svůj etický rozměr. AIDS v roce 1981, SARS v roce 2003, do určité míry i MERS v roce 2012 a především COVID-19 v roce 2020.

4.1. AIDS

5. června 1981 MMWR (Mortality and Morbidity Weekly Report)⁵ a následný text z 3. července 1981 v *The New York Times*⁶ poukázaly na fakt podivné nové nemoci. Bylo reportováno čtyřicet jedna pacientů, kteří onemocněli raritními druhy rakoviny, osm z nich zemřelo do dvou let od diagnostiky. Všichni muži, všichni mladí, všichni homosexuálové.

Kdyby v tuto chvíli byli vědci, aktivisté a politici schopni racionálně zvážit situaci, reflektovat diagnózy, zvážit rizika, podniknout preventivní kroky, mnoho životů a mnoho času mohlo být ušetřeno. Doba ovšem nebyla příznivá. V USA doznávalo hnutí hippies a homosexuálové získali po dlouhých bojích svá první práva, první uznání, první kluby a první místa, kde bylo oficiálně možné mít anonymní sex. Na jedné straně tedy stáli konzervativně smýšlející, kteří v AIDS viděli trest Boží za sexuální volnost a pandemii AIDS jako přímý důsledek hříšné sexuální nevázanosti.

Naopak francouzský filosof Michel Foucault opakovaně konstatoval, že HIV nezpůsobuje AIDS a že se HIV nerozšiřuje sexuální cestou.⁷ Foucault sám prosazoval v sedmdesátých letech lázně, kde bylo možno se věnovat anonymnímu sexu. A byl to Michel Foucault, kdo zastával stanovisko, že i kdyby byla pravda, že HIV má nějaké spojení s nemocí AIDS a i kdyby byla pravda, že výjimečně může dojít až k úmrtí, je třeba tuto oběť přijmout, jen aby nebyla dotčena nově a těžce získaná práva menšin. Michel Foucault zemřel na AIDS v roce 1984.

Sám Foucault fakt své nemoci tajil, a i když *New York Native* kritizoval *The New York Times*, že neuvedl jako příčinu Foucaultovy smrti AIDS, *Native* sám označil za příčinu smrti „infekci, která zaútočila na nervový systém.“ Shilts uvádí, že v nekrolozích mnoha jiných významných osob chy-

5 MMWR, *Mortality and Morbidity Weekly Report*, June 5, 1981/30 (21); 1–3 [cit. 30. června 2020], dostupné z: https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwr.html/june_5.htm.

6 LAWRENCE K. ALTMAN, Rare Cancer Seen in 41 Homosexuals. *The New York Times*, July 3, 1981 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.nytimes.com/1981/07/03/us/rare-cancer-seen-in-41-homosexuals.html>.

7 GREGORY E. PENCE, *Classic Cases in Medical Ethics*. 5th ed. New York: McGraw-Hill Companies 2008, 332–333.

běla zmínka o AIDS.⁸ Tyto osoby si tak nepřály, nebo si tak nepřáli jejich příbuzní. Do dnešních dnů je na internetu volně stažitelný článek (!) z *The New York Review of Books* z ledna 1986, ve kterém Jonathan Lieberson v textu „Realita AIDS“ konstatuje, že virus HTLV-3 (americké pojmenování HIV podle Human T-cell Leukemia Virus) nemá žádné spojení s nemocí AIDS a že ten, kdo si myslí, že se AIDS šíří sexuálním stykem a že se jedná o smrtelnou chorobu se fatálně mylí.⁹ V pozadí těchto textů byl strach, že konzervativci záměrně přehánějí zhoubnost nemoci, aby měli záminku ke zrušení nově získaných uznání, aby mohli znovu zakázat existenci těžce vybojovaných klubů a práv homosexuálních menšin.

V této atmosféře bylo takřka nemožné zasednout v klidu ke stolu, zvážít medicínská fakta a přijmout adekvátní opatření.

4.2. SARS

Když se objevil SARS 28. února 2003 v Hanoji, vietnamská vláda zareagovala rychle a pružně a vedení Francouzské nemocnice v Hanoji se ihned obrátilo na WHO. Následně se ovšem ukázalo, že SARS se objevil již na podzim 2002 v provincii Kanton v jižní Číně. „Čínské úřady ve snaze zabránit panice a poškození jména země v cizině tyto informace dlouho potlačovaly.“¹⁰ I zde, pokud by vědci a politici se zemí, kde nemoc vznikla, byli schopni zasednout k jednacímu stolu, zveřejnit všechna známá fakta a přijmout opatření, mnoho životů mohlo být ušetřeno.

4.3. COVID-19

Velmi podobná situace nastala v roce 2020 v Číně v souvislosti s COVID-19. Doktor Li Wen-liang, na nebezpečí upozornil již 30. prosince 2019. Následně byl perzekvován, umlčen – a sám na nemoc zemřel 7. února 2020.¹¹

Dodnes nevíme, co všechno čínské úřady tajily a stále tají, nevíme, kolik lidí v Číně reálně zemřelo v souvislosti s COVID-19, kolik jich stále umírá a odkud se vlastně skutečně virus rozšířil. I zde, pokud by byli lékaři celého

8 RANDY SHILTS, *And the Band Played On: Politics, People, and The AIDS Epidemic. 20th Anniversary Edition*, New York: St. Martin's Griffin, 2007, 823.

9 JONATHAN LIEBERSON, The Reality of AIDS, *The New York Review of Books*, January 16, 1986 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.nybooks.com/articles/1986/01/16/the-reality-of-aids>.

10 J. KOVALINKA, L. MACHALA, *Viry pro 21. století*, 67.

11 KRISTIN HUANG, Coronavirus: Wuhan doctor says officials muzzled her for sharing report on WeChat, *South China Morning Post*, March 11, 2020 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3074622/coronavirus-wuhan-doctor-says-officials-muzzled-her-sharing>.

světa schopni racionálně komunikovat, zveřejnit všechna dostupná fakta, mnoho času a mnoho životů mohlo být velmi pravděpodobně ušetřeno. Utajování navíc nahrává konspiračním teoriím nejrůznějšího druhu. Tedy jak rozšíření AIDS a SARS, podobně i COVID-19 má svou etickou stránku a nejedná se pouze o vědecký rozměr pandemie, nýbrž i společenský a politický.

Stejně jako kdysi HIV, i SARS-CoV-2 prosperuje lépe v demokratických zemích, a nedaří se mu tolik v totalitních systémech. V demokratických zemích totiž nejsou z mnoha důvodů možná drakonická opatření typu uzavření celých měst, povinná a silou vymáhaná izolace nemocných a jejich rodin na sportovních stadionech a podobně. Nevýhodou totalitních systémů je na druhé straně utajování informací, bagatelizování rozsahu pandemie před veřejností a neschopnost komunikace se špičkovými laboratořemi vyspělých zahraničních států.

Pandemie COVID-19 nás znovu učí, jak důležité je otevřené sdílení dat i zkušeností a jak utajování dat a zkušeností z jakýchkoli důvodů nutně vede k nárůstu obětí, stejně jako k nárůstu nervozity a živné půdy pro konspirační teorie. Otevřené sdílení dat je ovšem něco, co svět doposud neumí.

Současný provázaný a globalizovaný svět však již je konfrontován a v budoucnu bude stále více čelit hrozbám, které globální jsou a které bude možno vyřešit, jen pokud je budou řešit všechny státy současně a účinně. Zatím jedinou takovouto úspěšně zvládnutou hrozbou se stala opatření zamezující existenci ozonové díry, která vznikla kvůli užívání plynů freonů, kdysi považovaných za netečné a zaručeně bezpečné. První zprávy o škodlivosti freonů se objevily v roce 1976 a v roce 1987 byl ustanoven Montrealský protokol, který zavazoval signatáře 196 států světa k omezení a zastavení výroby freonů. Zde ovšem bylo řešení jednoduché: jeden průmyslově využívaný laciný plyn se nahradil jiným laciným plynem, bez ekonomických ztrát. Nicméně i zde se již skrývalo varování. Pokud plyn, užívaný v ledničkách se může projevit natolik extravagantně, jako je zapříčinění vzniku ozonové díry nad Antarktidou, pak skutečně vše souvisí se vším a při současných znalostech nelze odhadnout, kdy příště nějaká další zaručeně bezpečná chemikálie se projeví na opačném konci Země podobným způsobem. Environmentální poučky, že neexistuje žádné jednání, které by mělo jen jeden následek, a dále, že nic nelze vyhodit „ven“, neboť žádné „ven“ neexistuje, zde, žel, byly potvrzeny.

Konference o globální změně klimatu v Paříži v roce 2015 již ale ukázala obtížnost, ne-li nemožnost, nároku, aby se všechny státy světa dohodly na společném postupu. Zda se v dohledné budoucnosti ukáže myšlenka

společných omezujících opatření platných a vymáhateľných pro všechny státy světa, včetně soupeřících mocností, jako realizovatelná není stále jasné. Pandemie COVID-19, která je proti ohrožení života na Zemi kvůli globální změně klimatu nebezpečím o řád menším, nepřinesla optimismus. Neschopnost jednotlivých zemí vzájemně komunikovat, otevřeně sdílet informace a společně se pandemií postavit, je jistě varující.

4.4. Konkrétní otázky lékařské etiky

A. Princip spravedlnosti. Za normálního stavu věcí je lékařská péče poskytována všem pacientům. V případech nedostatkové péče (válka, teroristický útok, a podobně) se péče přiděluje podle různých klíčů. Např. podle principu loterie, podle principu „kdo dřív přijde“, podle toho, kdo je cennější pro společnost, kdo odvádí vyšší daně, kdo bude schopen si léčbu zaplatit, v JARu se zvažoval restorativismus – zdroje mají být distribuovány tak, aby byli upřednostněni historicky znevýhodněni a podobně. Je zřejmé, že řada z těchto principů je v různých situacích eticky sporných či zcela nepřijatelných. Přijatelný princip snad může být ošetřit nejprve zdravotní pracovníky, kteří se po svém uzdravení mohou věnovat dalším pacientům.

V případě COVID-19 tato situace v některých státech (Itálie) nastala. Využívají se zde zkušenosti válečné medicíny a provádí se třídění (trriage) pacientů. Ve válečné medicíně se nechávají těžce ranění a lehce ranění (walking wounded) čekat a léčba je věnována středně raněným. Princip je jednoduchý a utilitaristický: zachránit co nejvíce životů. Podobný algoritmus je používán v Izraeli, pokud nastane teroristický útok v izraelské restauraci. Po příjezdu první sanitky jsou nejprve léčeni pacienti s otevřenými zlomeninami a teprve pak pacienti s bolestmi břicha s podezřením na mnohočetné poranění vnitřních orgánů. Pacienti, kteří obdrží lékařskou péči, nejsou nutně pacienti s nejtěžšími zraněními, ale jsou to pacienti, pro které nejpravděpodobněji bude mít léčba smysl. V případě COVID-19 se tedy díváme podobně nikoli pouze na diagnózu, nýbrž i na prognózu pacienta, a přednostně jsou léčeni ti, u kterých je nejvyšší šance na uzdravení. Kritériem tedy není věk pacienta, nýbrž prognóza pacienta.

B. I když díky ochranným pomůckám je snaha minimalizovat riziko nákazy zdravotních pracovníků, pandemie položila (nezodpověditelnou) otázku, jak moc mohou nebo mají zdravotní pracovníci riskovat. V případě jistého nakažení a následně jisté smrti nelze po lékařích a sestrách chtít činnost, která se technicky rovná sebevraždě. Určitou míru riziku ovšem po nich chceme vždy, včetně jejich běžné práce v nemocnicích. Otázka

je, kde leží hranice.¹² Dodávám, že po kněžích, myslím, toto naopak chtít můžeme.

5. Duchovní stránka pandemie

Otázka, často kladená novináři, a možná otázka z nejdůležitějších: co nám Bůh chce pandemií COVID-19 sdělit? Ve Starém Zákoně se nikdy nic neděje jen tak, vše, co se děje, je přímá činnost Hospodina. Vzhledem k tomu, že koncept přírodovědeckých zákonů je starý velmi přibližně tři sta let, starozákonní člověk žil v jiném světě a jinak vnímal děje v přírodě, jinak vnímal „zázračnost“ světa. Pokud cizí armáda obklíčí Jeruzalém, nikdy to nelze vysvětlit pouze politologicky, vždy se jedná o následek náboženské vlažnosti či odpadu od víry vyvolaného národa.

Devět egyptských ran lze vysvětlit přírodovědecky, stejně jako i nález many, tvořenou červcem *Trabutina manipara* z řádu polokřídých (Hemiptera). Podobně nález „křepelek“ je možno vysvětlit tahovými cestami ptáků, kteří po přeletu Středoziemního moře odpočívají. Pouze soudobý čtenář požaduje pro „zázrak“ porušení přírodovědeckých zákonů. Pro věřícího dané doby bylo zázrakem vše. Vše, co se děje, je přímý čin Hospodina.

Když král David rozkázal sečíst Izrael, nejen v očích vojevůdce Jóaba, nýbrž i v očích Hospodina se jednalo o těžký hřích. Prorok Gád zvěstuje rozsudek:

„Gád přišel k Davidovi a řekl mu: ‚Toto praví Hospodin: Zvol si: Tři roky hladu, nebo tři měsíce být ničen protivníky a stíhán mečem nepřátel, anebo po tři dny Hospodinův meč, totiž mor v zemi, a Hospodinův anděl bude šířit zkázu po celém izraelském území. Nuže tedy, co mám vyřídit tomu, který mě poslal?‘

David Gádovi odpověděl: ‚Je mi velmi úzko. Nechť prosím upadnu do rukou Hospodinu, neboť jeho slitování je přenesmírné, jen ať nepadnu do rukou lidských.‘

Hospodin tedy dopustil na Izraele mor. I padlo z Izraele sedmdesát tisíc mužů. Bůh vyslal k Jeruzalému anděla, aby v něm šířil zkázu. Ale když šířil zkázu, Hospodin shlédl a pojal ho lítost nad tím zlem. ‚Již přestaň!‘ Hospodinův anděl stál právě u humna Ornána Jebúsejského.“ (1 Paralipomenon 21, 11–15)

¹² J. B. KRAMER, J. B., et al., Ethics in the Time of Coronavirus: Recommendations in the COVID-19 Pandemic. *Journal of the American College of Surgeons*, Volume 230, Issue 6, 2020, 1114–1118.

Je zřejmé, že morová epidemie přichází na přímý rozkaz Hospodina a přírodovědecké vysvětlení (pokud se jednalo o skutečný mor způsobený bakterií *Yersinia pestis*) je nedostačující.

Jak tedy interpretovat soudobé „morové“ rány, AIDS v roce 1981, SARS v roce 2003, tsunami v Indonésii v roce 2004, výbuch sopky Eyjafjallajökull v dubnu 2010, epidemie Eboly v západní Africe v roce 2013, nástup viru ZIKA v letech 2015 a 2016 či COVID-19 v roce 2020?

Prvoplánově bychom mohli se starověkým věřícím říct, že pokud je Bůh spravedlivý, mělo by se zbožným vést na světě dobře a bezbožným špatně. Nemoc je ve Starém zákoně často dávana do souvislosti s hříchem člověka. Pak by se o trest mělo jednat.

Když Mirjam a Áron mluvili proti Mojžíšovi kvůli kúšské ženě, kterou Mojžíš pojal za manželku, Hospodin trestá Mirjam malomocenstvím.

„Hospodin vzplanul proti nim hněvem a odešel. Když oblak od stanu odstoupil, hle, Mirjam byla malomocná, bílá jako sníh. Áron se obrátil k Mirjamě, a hle, byla malomocná.

Tu řekl Áron Mojžíšovi: ‚Dovol, můj pane, nenech nás pykat za hřích, jehož jsme se ve své pošetilosti dopustili.‘“ (Num 12, 9–11)

Podobně je tomu ve scéně s měděným hadem¹³ (Num 21,5–9) a v mnoha dalších. Bůh používá přírodu, jak se mu zachce, jako nástroj požehnutí i trestu, je jejím svrchovaným Pánem. Když je třeba, je možno zastavit i Slunce a Měsíc¹⁴ (Joz 10,12–13), po hříchu sodomských „Hospodin začal chrlít na Sodomu a Gomoru síru a oheň; od Hospodina z nebe to bylo“ (Gen 19, 24).

Navzdory výše uvedenému citátu z První knihy letopisů, přírodní katastrofy přece jen nelze prvoplánově chápat jako trest Hospodina.

13 „Avšak lid propadl na té cestě malomyslnosti a mluvil proti Bohu a proti Mojžíšovi: ‚Proč jste nás vyvedli z Egypta? Abyste nás na poušti umořili? Vždyť tu není chléb ani voda! Tato nuzná strava se nám už protiví!‘ I poslal Hospodin na lid ohnivě hady. Ti lid štípali, takže v Izraeli mnoho lidí pomřelo. Lid přišel k Mojžíšovi a přiznával: ‚Zhřešili jsme, když jsme mluvili proti Hospodinu a proti tobě. Modli se k Hospodinu, aby nás těch hadů zbavil.‘ Mojžíš se tedy za lid modlil. Hospodin Mojžíšovi řekl: ‚Udělej si hada Ohnivce a připevni ho na žerd. Když se na něj kterýkoli uštknutý podívá, zůstane naživu.‘ Mojžíš tedy udělal bronzového hada a připevnil ho na žerd. Jestliže někoho uštkl had a on pohlédl na hada bronzového, zůstal naživu.“ (Num 21, 5–9)

14 „Tehdy mluvil Jozue k Hospodinu, v den, kdy Hospodin vydal Izraelcům Emorejce. Volal před očima Izraele: ‚Zmlkni, slunce, v Gibeónu, měsíci, v dolině Ajalónu.‘ A slunce zmlklo a měsíc stál, dokud lid nevykonal pomstu nad svými nepřáteli. To je zapsáno, jak známo, v Knize Prímého. Slunce stálo v polovině nebes a nepospíchalo k západu po celý den.“ (Joz 10, 12–13)

Celá kniha Job je protestem proti takovému chápání světa. Hlubinně psychologický výklad mistrně podává C. G. Jung ve svém známém textu *Odpověď na Jóba*¹⁵ a v podobném úhlu pohledu s využitím dvaceti dvou rytin Williama Blakea Edward Edinger.¹⁶ I knihu Žalmů můžeme vnímat jako „krajinu výkřiků“, ve které žalmista vidí, že zbožným se často vede zle, zatímco bezbožníkům velmi dobře. Existuje tedy ve světě spravedlnost? Je nemoc trestem za hříchy člověka?

Židovství vnímá knihu Job jako velmi závažnou, Job je posledním v hebrejské bibli, ke komu mluví Hospodin přímo. Adam měl vše, a zhřešil, Job neměl nic, a nezhrěšil. I Job snad kdysi věřil ve spravedlnost, ve smyslu, že dobro bude odměněno a zlo potrestáno, nyní ale na vlastním příkladu ví, že jeho utrpení, které jde až k nesnesení, není zapříčiněno žádným dřívějším hříchem. Přese vše, co se Jobovi stalo, jeho utrpení nebylo trestem za jeho hříchy. Job na závěr knihy, po všem, co zažil, znovu zakládá rodinu, má syny a tři dcery, jejichž jména se dozvídáme. Žádná doba tedy není tak zlá, abychom do ní neměli či nemohli přivést děti.

Když se v Novém zákoně ptají učedníci v perikopě o uzdravení slepého „Mistře, kdo se prohřešil, že se ten člověk narodil slepý? On sám, nebo jeho rodiče?“ (Jan 9,2), „Ježíš odpověděl: „Nezhřešil ani on ani jeho rodiče; je slepý, aby se na něm zjevily skutky Boží. Musíme konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat. Pokud jsem na světě, jsem světlo světa.“ (Jan 9, 3–5).

Nelze tedy současné katastrofy chápat bez další reflexe jako prvoplánové Boží tresty na neposlušný svět. Takto nebylo možno chápat ani pandemii AIDS ani současnou pandemii COVID-19. Na druhé straně nelze tyto katastrofy chápat pouze přírodovědecky, bez souvislosti s dějinami člověka a jeho vztahu k Bohu. Oba extrémů jsou chybné. Přírodovědné vysvětlení COVID-19 je jen jeden rozměr události.

Jedná se o znamení času, které je třeba se učit číst a ptát se, jak jej máme rozklíčovat. I dnes žijeme ve světě, o kterém věříme, že je ve všem řízen či udržován Boží prozřetelností, ve světě, kde se nic neděje jen tak. A i když jsou naše přírodovědecké znalosti hlubší, rozpoznali jsme existenci bakterií a virů a umíme s řadou jimi způsobených chorob účinně bojovat, vesmír tím není méně zázračný. Tehdy i dnes, vše, co se děje, se děje z iniciativy Hospodina.

15 CARL GUSTAV JUNG, *Výbor z díla, sv. IV.: Obraz člověka a obraz Boha*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001.

16 EDWARD F. EDINGER, *Setkání s Bytostným Já. Jungiánský komentář k ilustracím Williama Blakea ke Knize Jóbově*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003.

6. Život soukromé modlitby

Mnoho bylo a nepochybně bude napsáno o duchovním prožívání pandemie jednotlivými věřícími. Vše se zhroutilo bezprecedentním způsobem, ani v 50. letech, ani v 70. letech za dob nejtvrďšího komunistického útlaku nabyly zavřeny kostely a zakázány mše svaté, zakázány poutě, zakázána jakékoli náboženská shromáždění. Průzkumy a data budou následovat, již nyní je ale možno říci, že pandemie COVID-19 duchovní život v českých zemích příliš nezměnila. V následných odstavcích budu popisovat situaci pouze mé domovské katolické církve.

Přes všechny negativní jevy, mezi které jistě patří nemožnost modlitby ve společenství, poutí, mši svatých a náboženských slavností obecně, může mít krize pozitivní stránku: pokud je zde dne na den znemožněn určitý náboženský stereotyp, je zde vždy šance pro obnovu víry, pro její prohloubení. Pokud věřící nemůže přistupovat ke svátostem, stále může na zúženém půdorysu Božího Slova a osobní modlitby přijímat Ježíše Krista způsobem, jehož hloubku dříve nemusil vnímat.

6.1. Komunikace mezi generacemi, návštěvy duchovních

Seniorská generace se ocitla o samotě a vzhledem k povaze pandemie nebylo jinak možno. Nejde o to, že by se jednotliví duchovní báli vlastního onemocnění nebo že by nebyli dostatečně iniciativní. Povaha pandemie je taková, že senioři jsou na onemocnění mnohem citlivější než (mladší) faráři, senioři vykazují mnohem větší smrtelnost, tedy jejich izolace byla nutná pro jejich samotné přežití.

Podle stránek Ministerstva zdravotnictví České republiky¹⁷ zemřelo v ČR v souvislosti s COVID-19 ke dni 30. června 2020 celkem 349 osob, z toho 20 v kohortě 55–64 let (5,7 %), 85 osob v kohortě 65–74 let (24,4 %), 118 osob v kohortě 75–84 let (33,8 %) a 113 osob v kohortě 85+ (32,4 %). Smrtelnost tedy prudce stoupá s věkem, nejcitlivější pro onemocnění jsou osoby trpící zároveň zejména diabetem, kardiovaskulárními problémy a hypertenzí.

Návštěvy seniorů tedy nebyly možné nikoli z důvodu malé odvahy kněží, nýbrž z důvodu ochrany navštěvovaných.

Ačkoli nemáme konkrétní čísla (a pravděpodobně nikdy mít nebudeme), pandemie v České republice zvedla statisticky nezměřitelnou vlnu solidarity. V globále lze říci, že mladá generace se dokázala postarat o tu seniorskou. 10. března 2020 odpoledne, v den, kdy byly v České republice

¹⁷ Ministerstvo zdravotnictví České republiky, Přehled úmrtí osob s onemocněním COVID-19 [cit. 30. června 2020] <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>.

zakázány koncerty, dali studenti 3. lékařské fakulty UK na facebook výzvu pro všechny studenty medicíny všech fakult v České republice, kteří by chtěli pomoci v nemocnicích s výzvou o stručný životopis a kontakt. Ráno 11. března 2020 bylo přihlášeno dva tisíce studentů. Podobně rychle zareagovalo skautské hnutí a další mnohé neziskové organizace. Po selhání vlády začali občané svépomocí šít ochranné roušky a zdarma je distribuovat ve svém okolí.

Bez příkazů shora začali vyučující na základních i středních školách svépomocí organizovat výuku. Zvedla se nepřehlédnutelná vlna solidarity. Subjektivní dojem autora tohoto textu je, že od jara 2020 došlo ke sblížení generací a pozitivní případy jednoznačně převážily všechny negativní.

6.2. Život modlitby

I když mnohé farnosti vysílaly mše svaté on-line, možnost přistupování ke svátostem se v rámci katolické církve snížila téměř na nulu. Pro všechny to byla nová zkušenost. Jak tedy je možno žít život víry, pokud se křesťan nemůže účastnit nedělní mše svaté, pokud nejsou kurzy pro biřmovance, příprava na první svaté přijímání, pokud není možno jít ke svátosti smíření? Tuto zkušenost mají za sebou křesťanské komunity v Koreji a Japonsku minulých staletí, kde tyto komunity dokázaly přežít a uchovat si víru, navzdory absenci kněží a krutému pronásledování. Krize v ČR trvala příliš krátce a byla příliš mělká (co se týče omezení, ekonomických dopadů i počtu zemřelých) na to, aby se nějak prudce a nevratně změnil náboženský život v českých zemích. Přesto se může stát významným signálem. Každá krize má v sobě potenciál se stát šancí a rozbití stereotypů jistě není pouze negativním jevem. Termíny jako „prohloubení víry“ ovšem těžko nějak kvantifikovat, a vzhledem k relativně krátké době se pandemie velmi pravděpodobně neprojeví na dlouhodobých trendech v počtech věřících, ani na jiných statistických jevech.

Mnohé farnosti zveřejnily na svých webových stránkách návod na domácí bohoslužby během velikonočního tridua.¹⁸ Teprve další měsíce ukáží, jak moc byly tyto možnosti využívány. Zůstala tedy osobní modlitba, Písmo svaté a mše svaté on-line, včetně těch ze svatopetrské baziliky.

Židovství na rozdíl od křesťanství zná instituci domácí liturgie s pevnými pravidly, kterou slaví rodina v určené dny. Pokud by se tato domácí rodinná liturgie nějakého typu stala integrální součástí křesťanského života v ČR, byl by to jistě přínos.

¹⁸ Velikonoce 2020 doma [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2613/velikonoce-2020-doma#.Xvr7ICgzaUk>.

Závěr

Pandemie COVID-19 připomenula Evropanům bez rozdílu konfesí několik důležitých ale téměř zapomenutých faktů. V přírodovědeckém poznávání světa a ve vývinu vědeckých technologií k jeho ovládnutí ještě zdaleka nejsme na takové úrovni, že bychom zcela rozuměli vesmíru, ve kterém žijeme a občasně katastrofy způsobené geologickými silami (tsunami v roce 2004), či viry (AIDS, SARS, Ebola, COVID-19) připomínají naši neschopnost událost předpovědět a po jejím vzniku s ní rychle a účinně bojovat. Teologicky nás pak pandemie vytrhla z určité pokojné zabydlenosti ve vesmíru, připomenula, že člověk na nic ze světa nemá právo, ani na velké náboženské, kulturní či sportovní události. Vše je darem Božím. Pandemie rovněž poukázala na provázanost současného světa a na nutnost řešit problémy tohoto světa globálně.

Stávající pandemii COVID-19 tak jistě nelze prvoplánově chápat jako Boží trest, stejně jako ji nelze chápat čistě přírodovědecky. Jedná se jednoznačně o znamení času, které je třeba číst.

Pro věřící všech denominací se uzavření veřejného náboženského života stalo možností pro hlubší realizaci života soukromé modlitby, lámání Božího slova a snad i u křesťanství pro vznik rodinné liturgie, která přežije i očekávané časy znovuotevření kostelů a hromadných pobožností.

Užité prameny a literatura

Literatura

- EDINGER, EDWARD F., *Setkání s Bytostným Já. Jungiánský komentář k ilustracím Williama Blakea ke Knize Jóbův*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003.
- JUNG, CARL GUSTAV, *Výbor z díla, sv. IV.: Obraz člověka a obraz Boha*, Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001.
- KASS, LEON R., "Sanctified Eating," in Yaffe, M. D., (ed.) *Judaism and Environmental Ethics*, Lanham: Lexington Books, 2001.
- KOVALINKA, JAN; MACHALA, LADISLAV, *Viry pro 21. století*, Praha: Academia, 2013.
- PENCE, GREGORY E., *Classic Cases in Medical Ethics*. 5th ed. New York: McGraw-Hill Companies 2008.
- SACKS, JONATHAN, *Genesis: The Book of Beginnings. Covenant and Conversation*, New Milford, USA; London; Jerusalem: Maggid Books and The Orthodox Union, 2009.

- SHILTS, RANDY, *And the Band Played On: Politics, People, and The AIDS Epidemic. 20th Anniversary Edition*, New York: St. Martin's Griffin, 2007.
- SNYDER, TIMOTHY, *Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem*. přel. Petruška Šustrová, Praha; Litomyšl: Paseka, 2014.
- VANNICE, KIRSTEN S., CASSETTI, CRISTINA M., EISINGER, ROBERT W., et al., Demonstrating vaccine effectiveness during a waning epidemic: A WHO/NIH meeting report on approaches to development and licensure of Zika vaccine candidates, *Vaccine* 2019; 37 (6), 863–868.
- KRAMER, J. B.; BROWN, D. E.; KOPAR, P. K., Ethics in the Time of Coronavirus: Recommendations in the COVID-19 Pandemic. *Journal of the American College of Surgeons*, Volume 230, Issue 6, 2020, 1114–1118.

Elektronické zdroje

- ALTMAN, LAWRENCE K., Rare Cancer Seen in 41 Homosexuals. *The New York Times*, July 3, 1981 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.nytimes.com/1981/07/03/us/rare-cancer-seen-in-41-homosexuals.html>.
- HUANG, KRISTIN, Coronavirus: Wuhan doctor says officials muzzled her for sharing report on WeChat, *South China Morning Post*, March 11, 2020 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3074622/coronavirus-wuhan-doctor-says-officials-muzzled-her-sharing>
- LIEBERSON, JONATHAN, The Reality of AIDS, *The New York Review of Books*, January 16, 1986 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://www.nybooks.com/articles/1986/01/16/the-reality-of-aids>.
- MMWR, *Mortality and Morbidity Weekly Report*, June 5, 1981/30 (21); 1–3 [cit. 30. června 2020], dostupné z: https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/june_5.htm.
- Ministerstvo zdravotnictví České republiky, Přehled úmrtí osob s onemocněním COVID-19 [cit. 30. června 2020], dostupné z: <https://onemocneni-aktualne.mzcr.cz/covid-19>.
- Velikonoce 2020 doma [cit. 30. června 2020], dostupné z: <http://www.farnostsalvator.cz/clanek/2613/velikonoce-2020-doma#.Xvr7ICgzaUk>.